

ВІДГУК

офіційного опонента

**на дисертацію Кривенко Анастасії-Домни Олександрівни
«Календарний пласт волинської демонології: світоглядні та обрядові
прояви», подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.05 – етнологія**

Нині, в умовах засилля масової культури, все більшого значення набувають традиційно-побутові цінності. Особливо часто сучасна людина звертається до духовних скарбів народу, апробованих упродовж тисячоліть. Тому кожне нове етнографічне дослідження, незалежно навіть від його конкретної теми, викликає підвищене зацікавлення і підтримку.

Сказане стосується і рецензованої дисертації Анастасії Кривенко, адже її тема пов'язана зі специфічною ділянкою народної культури українського народу – традиційних демонологічних уявлень, репрезентованих у календарних повір'ях, звичаях та обрядах, зокрема, населення етнографічної Волині.

Народна демонологія українців й досі тісно пов'язана зі щоденними справами й побутом, є невід'ємним складником майже всіх сфер життя, зокрема і традиційного календаря. Зважаючи на цю обставину, а також на загальний стан її дослідження, авторка цілком слушно поставила собі за мету всебічно і комплексно проаналізувати та реконструювати народні демонологічні уявлення волинян, пов'язані зі сферою календарної обрядовості.

Слід віддати належне дисертантці за вибір та дослідження саме етнографічної Волині, позаяк спеціальних наукових студій про демологію волинян чи окремі її аспекти досі немає.

На нашу думку, вирішальне значення для належного дослідження культурно-побутових реалій мають польові етнографічні матеріали авторки, зібрані упродовж 2009-2015 років у 56 населених пунктах 17 районів Рівненської, Волинської, Житомирської, Львівської, Хмельницької, Вінницької, Тернопільської областей. Саме це здебільшого забезпечило новизну рецензованої дисертації, ряд нових авторських спостережень і висновків.

Варто відзначити якісне оформлення наукового апарату роботи, грамотний стиль написання. Загалом праця є цікавою та читабельною.

Авторка опирається на широке коло джерел, серед яких опубліковані праці народознавців другої половини XIX – початку XXI ст., неопубліковані етнографічні записи початку XX ст. з архівних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського, матеріали архівів Інституту народознавства НАН України та Львівського національного університету ім.І.Франка. Залучення широкого кола архівних джерел і даних наукової літератури (443 позиції) забезпечили вмотивованість поточних і загальних висновків. Позитивним набутком дослідниці вважаємо часте звернення до "живої мови" інформаторів, тобто цитування зібраного фактичного матеріалу, що полегшує сприйняття змісту дослідження загалом і засвоєння палітри волинських демонологічних персонажів зокрема.

У **вступі** (С. 14-19) чітко обґрунтовано актуальність проблеми, науково коректно сформульовано мету, яка корелює з темою, та конкретизується у завданнях, окреслено об'єкт та предмет роботи, хронологічні й територіальні рамки; вказано наукову новизну, а також практичне значення дисертації. Логічно окреслено систему використаних в роботі дослідницьких методів.

У першому розділі дисертаційної роботи **«Історіографія, джерела та методологія дослідження»** (С. 20-46) А.Кривенко детально проаналізувала стан наукового дослідження проблеми, джерельну базу та методологію роботи. Дослідниця справедливо зауважила, що «...демонологічні мотиви в народному календарі висвітлені в народознавчій літературі не повно, часто – фрагментарно, контекстно, фактографічно-описово. І досі різні пласти волинської демонології не мають комплексного наукового узагальнення в рамках окремої дисертаційної чи монографічної праці» (С. 35).

Другий розділ **«Календарний прояв народних уявлень про напівдемонічних істот»** (С. 47-98) дисертантка присвячує аналізу календарних уявлень волинян про відьом та чарівників, традиційних способів їх

розпізнавання під час календарних свят; календарних звичаїв та обрядів, пов'язаних з охороною від їх шкідливих дій.

У третьому розділі **«Календарний контекст традиційних уявлень про нечисту силу»** (С. 99-133) авторка проаналізувала волинські повір'я, легенди, оповідання, уявлення про чорта та загалом нечисту силу, їх появу під час календарних свят, звичаї та обряди народного календаря, спрямовані на захист від них.

Найрозлогішим, інформаційно насиченим «живою мовою» інформаторів є, на наш погляд, четвертий розділ **«Календарні вірування, звичаї та обряди, пов'язані з уявленнями про демонологічні персонажі маністичної генези»** (С. 134-202), де розкрито календарні звичаї та обряди, пов'язані з уявленнями про померлих загалом, русалок і мавок та проаналізовано демонологічні уявлення, мабуть, одного з найпопулярніших персонажів демонології – домовика.

Завершується робота розгорнутими **висновками** (С. 203-207), які впливають зі змісту роботи, є логічними та віддзеркалюють основні результати кандидатської дисертації.

В роботі представлені **додатки** (С. 251-274), де дисертантка подала список населених пунктів, у яких здійснено польові дослідження, відомості про інформаторів, низку світлин, що репрезентують обереги від нечистої сили, демонологічні образи обрядового рядження, поминальні звичаї.

Публікації авторки присвячені викладенню ключових положень дисертації та відображають зміст всіх її розділів. У тексті автореферату відображені основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого А.О. Кривенко дисертаційного дослідження.

Дискусійні положення та зауваження

Позитивно оцінюючи здобутки дисертантки, вважаємо за необхідне висловити наступні незначні зауваження:

Із структурою дисертації та назвами її розділів загалом погоджуємося, але гадаємо, що їх слід було подати в іншій послідовності, зважаючи на рівень демонізації та концентрації демонічних рис персонажної палітри народних демонологічних уявлень. Тобто, спочатку – розділ III «Календарний контекст традиційних уявлень про нечисту силу» як загальний, базовий, далі – четвертий розділ «Календарні вірування, звичаї та обряди, пов'язані з уявленнями про демонологічні персонажі маністичної генези» (йдеться про демонологічних персонажів, генетично пов'язаних із душами померлих). І нарешті – другий розділ «Календарний прояв народних уявлень про напівдемонічних істот».

На жаль, у ньому авторка, по-суті, обмежується лише характеристикою традиційних уявлень волинян про відьом. Натомість матеріалів щодо категорії так званих «знаючих» чи людей, яких народна уява наділяла певними магічними рисами (жебраків, удовиць тощо) немає.

Інколи у тексті дисертації не вистачає конкретної вказівки на місце побутування тих чи інших традиційних уявлень (зазначається лише – «деінде в Україні», «подекуди в Україні»).

У дослідженні зустрічаємо терміни «календарний демонарій» (С. 16), «календарний демоніум» (С. 203), «календарна демонологія» (С. 39). Вважаємо, що звучать вони дещо штучно, адже немає поняття «родильна демонологія», «сімейна демонологія», «весільна демонологія» і т. д. Якщо ж авторка їх використала, то принаймні мала б пояснити та включити до переліку понять, поданих на С.45-46.

Загалом, висловлені зауваження не ставлять під сумнів отримані наукові результати дисертантки.

Загальний висновок

Дисертаційна робота на тему «Календарний пласт волинської демонології: світоглядні та обрядові прояви» виконана вперше і поглиблює існуючі знання етнографічної науки, а саме є суттєвим внеском до вивчення

народної демонології та календарної обрядовості населення етнографічної Волині.

Дисертація є цілісним, завершеним, самостійним і цікавим за змістом дослідженням, яке містить науково обґрунтовані результати і висновки щодо світоглядних засад календарно-обрядової традиції – вірувань в активізацію демонічних сил у певні періоди народного календаря; демонологічної маркованості «межових» календарних дат, пов'язаних із так званими календарними переломами; взаємозв'язку у календарній традиції волинян демонологічних, оберегових, маністичних і поминальних мотивів тощо.

Вважаємо, що дисертаційна робота на тему «Календарний пласт волинської демонології: світоглядні та обрядові прояви» виконана на належному теоретичному рівні, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», а її авторка Кривенко Анастасія-Домна Олександрівна цілком заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.05 – етнологія.

Офіційний опонент:

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України та економічної теорії

Львівського національного університету

ветеринарної медицини та біотехнологій

імені С.З.Гжицького

Н.М.Войтович

*Підпис засвідчено
Вчений секретар*

